תלמוד ירושלמי · מפרשים · שערי תורת ארץ ישראל · סדר מועד

שערי תורת ארץ ישראל על תלמוד ירושלמי תענית

רבי זאב וולף רבינוביץ'

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שערי תורת ארץ ישראל על תלמוד ירושלמי תענית

רבי זאב וולף רבינוביץ'

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שערי-תורת-ארץ-ישראל-על-תלמוד-ירושלמי-תענית/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
הלכה א 4
הלכה ב 4
הלכה ג 5
הלכה ד 5
הלכה ו 5
הלכה ז 5
הלכה ח 5
פרק ב 6
הלכה א 6
הלכה ב 6
הלכה ח 6
הלכה יא 6
הלכה יב 7
הלכה יג 7
הלכה יד 8
פרק ג 8
הלכה א 8
הלכה ה 8
הלכה ו 9
הלכה ט 9
הלכה י 9
הלכה יא 9
פרק ד 10
הלכה א 10
הלכה ב 10
הלכה ג 12
הלכה ד 13
הלכה ה 13
הלכה ו 17

פרק א

הלכה א

א"ל ר' חייה בר מרייא הכין הוה ר' יונה אבוך הוי בה. — פי' כאותו טעם שאמר ר' מנא למה מזכירין במוספין דוקא וכעין זה בעירובין סופ"ח ע"ש.

ר' סימון בשם ריב"ל בש"צ הדבר תלוי כו'. — צ"ל: ר"ס בשם ריב"ל וכי בש"צ הדבר תלוי (פי' בתמיה, ע' או"ז ח"ב סימן שצ"ח וט"ז א"ח סימן קל"ד אות ד').

ולא בכסף תגאלו מה עביד לה ר' ליעזר תשובה כד"א כו'. — צ"ל: ולא בכסף תגאלו תשובה מה עביד לה ר' ליעזר צדיקים כד"א כו'.

מתוך ה' דברים נגאלו ישראל ממצרים מתוך הקץ מתוך צרה כו'. — צ"ל: מתוך ה' דברים נגאלו ישראל ממצרים מתוך צרה כו' (ומה שבינתיים ליתא בנוסח שביפה מראה וכבר שנוי זה למטה).

[השלמות: **אמר לו בכרך הגדול שברומי.** —ע' ספר מלחמות היהודים ליוסף בן מתתיהו הכהן ספר ה' פרק ט' אות ג' שמספר איך שאמר אל היהודים שעמדו על החומה הפנימית של ירושלים אחר שנפלה החומה החיצונה "השם שמוסר את הממשל לעם הוא עתה באיטליה אתם נלחמים לא רק על הרומיים כי אם על ה' מפני שהוא עזב את המקדש ועומד על צד אלה שאתם נלחמים בהם", וע' בבלי ע"ז י"ח אי אומה זו מן השמים המליכוה.]

הלכה ב

א"ר יוחנן הלכה כר' יודה שאמר משם ר' יודה בן בתירה. — פי' היינו הא דאמר ר' יהודה העובר לפני התיבה ביו"ט האחרון של חג האחרון מזכיר כו' והיה מקובל להם שזה אמר ר' יהודה בשם ר' יהודה בן בתירה, וה"נ בבבלי (ד' ב') דר' יוחנן אמר הלכה כר' יהודה, ומוכח שם דהיינו הא דאמר העובר לפני התיבה כו' וכפירוש המיוחס לרש"י שם אלא דשם (ג' א') אמרו דר' יהודה אמר זה בשם ר' יהושע בן בתירא.

הא הדא אמרה קדמייתא בשם גרמיה כו'. — צ"ל: הא הדא אמרה קדמייתא בשם ריב"ב ותנייתא בשם גרמיה בעון קומי כו'.

עבר ר' יסא ושאלנן ליה ואמר עוד אנא היא צריכה לי ובסופה את מציית ליה כו'. — צ"ל: ובסופה את מציית ליה כו' (פי' שזכר ונמצא לו דין זה, ומלת "אתמציית" נתחלקה לשתים).

הלכה ג

מטי בה בשם ר' יוחנן לבסוף נצרכה. — צ"ל: למלאה נצרכה (פי' דהא דתני "אם היתה השנה מעוברת הולכין אחר עיבורה" אין המכוון בשהיתה שנה שעברה מעוברת בשני אדרים ויוסיף חדש אחד לזמנה של רביעה אלא שהיתה שנה שעברה מלאה דהיינו שהיו בה ז' חדשים מלאים דאז יוסיף על הרביעה יום אחד, ושנה מעוברת דסיפא היא להפך משנה חסירה דרישא).

הלכה ד

[השלמות: **מה ת"ל עד קריאת הגבר כו'**. — צ"ל: **ולמה תנייה** עד קריאת הגבר בשלא ישן ישן ועמד אסור.]

הלכה ו

תאיבי בנים משמשין מטותיהן א"ר יוסי ובלבד יום שטבלה. — פי' אפי' חשוכי בנים אין משמשין אלא ביום שטבלה בלבד כן פירש באשכול ח"א סו"ס כ"ז וכן במג"א סימן תקע"ד אות ה' ודלא כש"ע שם.

הלכה ז

א"ר חייא בר בא שאם היו שני דברים כגון עצירת גשמים וגוביי מתריעין עליהן (פי' שאין מתענין ומתריעין על ב' דברים כאחד כדלקמן פ"ד ה"ד דף ס"ח ע"ב, ומ"מ אם היו ב' דברים שוין זה לזה כגון עצירת גשמים וגוביי ששניהן מביאין רעב מתענין ומתריעין עליהן ביחד וכן מוכח בפ"ד שם אלא דשם נתחלף בעל המאמר לר' חגיי בשם ר' זעירא). ולמה באילין תרתין מילייא (פי' הא דתנן דשבע תעניות האחרונות יתירות על הראשונות שמתריעין בהן ונועלין את החנויות ושאלו כאן למה החמירו רק בשני דברים הללו) אריבר"ב באילין תרתין מילייא שיערייה רבי (פי' שרבי מסדר המשנה שיער שבשני דברים אלו בלבד יש להחמיר בז' אחרונות).

הלכה ח

אפי' כן לא קיימה. — ע' מ"ש ע"ז בביצה פ"ה ה"ב (עמ' 289).

[השלמות: **הא לארס יארס.** — תמוה מ"ש בשה"ג על הרי"ף שבת פט"ז (דף מ"ח ע"א) בשם ריא"ז "ובתלמוד א"י נמצא בפיא דתענית שאסור לארוס אשה בע"ש וכן לדברי תורה, נראה הדבר שממעטין בד"ת כדי שיעסוק בצרכי שבת" והעתיקו בדים א"ח סרנ"א אות א' וכן בהגהת ש"ע שם סעיף ב' כתב "ויש לאדם למעט קצת בלמודו בע"ש כדי שיכין צרכי שבת" והנה מ"ש ריא"ז "וכן לד"ת" אין זכר כאן וכתב בספר נחל עדן שהוא

בביצה פ"ה ה"ב כאן להלכה וכאן לדבר תורה" ופירש שבדבר תורה ממעטין והיא שגגה אבל ענייננו שמדבר תורה דנין בע"ש ומדרבנן אסור.]

פרק ב

הלכה א

ר' חלבו אמר לר' יודן נשייא פוק עימן וצערך עבר. — צ"ל: וצערן עבר (פי' שנוח להן לקטנים בזמן שהגדולים מצטערין עמהן וגם בזכות הגדולים ה' מרחם עליהם).

א"ר ברכיה כתיב יערף כמטר לקחי כפי עורפן לתשובה. — פי' שלא יקשו את ערפן אלא יכפו אותו לתשובה.

ישר ממסוכה ישרא דבהון כאילין סופייא. — פי' דורש כאלו המ"ם הראשונה של "ממסוכה" היתה כתובה בסוף מלת "ישר" וכן כ"ף של "כחדק" מושכת עצמה ואחרת עמה והוא כמו "ישרם כמסוכה" וכעין זה בסוטה רפ"ה גורעין לדרוש מתחילתה לסופה (הרש"ש בהגהותיו לב"ר פ"פ אות ג' בשם בנו ר"מ ז"ל).

ר' אחא בשם רב אין תענית עכשיו. — פי' שאין תענית צבור בבבל שהוא מקומו של רב מפני שאין נשיא אלא בא"י וכדאיתא בראש פרק זה "א"ר יוסה הדא אמרה אילין תענייתא דאנן עבדין לית אינון תעניין למה דלית נשייא עמן" פי' שר' יוסי היה בצפורי (ע' שבת פ"ד ה"ב דר' יוסי סליק לסדרא דבר עולא, וסדרא דבר עולא היה בציפורי כמו שהוכחתי שם [עמ' 161] וגם ר' מנא בנו של ר' יוסי היה בציפורי כמבואר בפסחים פ"ד ה"ט) והנשיא היה בזמנו בטבריא (ע' סוף הוריות דבטבריא היו רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות) וגם בבבלי י"א ב' וי"ב א' איתא אין תענית צבור בבבל.

הלכה ב

יש לו בנים ובנות. — צ"ל: יש לו בנים תני ובנות.

הלכה ח

א"ר שמלאי דיבירא א"ל ובדברך עשיתי. — צ"ל: א"ר שמלאי הקב"ה א"ל כו' (כן העתיק בילקוט מלכים רמז רי"ד בשם ירושלמי תענית פ"ב וכ"ה בויקרא רבה פכ"ב).

הלכה יא

כל מי שהוא מכיר אנשי משמר שלו ואנשי בית אב שלו ואינו מבתי אבות קבועין כו'. — צ"ל: ואנשי בית אב שלו והוא מבתי אבות קבועין (כ"ה בתוספתא פ"ב וכן הגיה בק"ע אלא שנשתבש בביאור הענין, וה"פ דלקמן פ"ד ה"ב וכן בתוספתא שם איתא יש מהן שקבעו עצמן לעולם, הבא בשבת בא בשבת לעולם לאחר שבת לאחר שבת לעולם

יש מהן שמגרילין פעם אחת בשבוע יש מהן שמגרילין על כל משמר ומשמר ע"כ וזהו מה שאמרו כאן "מבתי אבות קבועין" והן המשמרות שבתי אבות שלהן קבעו להן כל אחד ואחד יום ידוע לחוק ולא יעבור, ובתי אבות שאינן קבועין הן אלו שהיו מגרילין בכל משמר ומשמר) אסור כל אותו היום (פי' אבל בתי אבות שאינן קבועין אסורין כל השבוע) כו' וכל מי שאינו מכיר לא אנשי משמר שלו ולא אנשי בית אב שלו והוא מבתי אבות קבועים (פי' אפי' מבתי אבות קבועים וכ"ש כשאינו מבתי אבות קבועים דאסור לעולם) רבי אומר כו' אלא שתקנתו קלקלתו שהוא מותר ביין כמה דתימר תקנתו קלקלתו שהוא מותר ביין ודכוותה תקנתו קלקלתו שהוא מותר לספר ולכבס (פי' כדתני בתוספתא שם אנשי משמר ואנשי בית אב אסורין לספר ולכבס בין משחרב הבית ובין עד שלא חרב הבית).

הלכה יב

א"ר יונה אילין יומיא די לא למיספד בהון כו'. — צ"ל: א"ר יונה תני אילין יומיא די לא להתענאה בהון ומקצתהון די לא למספד בהון ארשב"ג כו' (פי' רשב"ל חולק על ר"מ ור' יוסי וסבר דלילה שלפניו מותר בהספד ותענית).

עצמו אסור מפני ארבעה עשר בא להודיעך שהוא אסור בהספד. — פי' שמסיים במג"ת שם ביום נקנור "ובאותו היום שעשו לו כך עשאוהו יו"ט", ויו"ט אסור בהספד אבל יום שלפניו אינו אסור אלא בתענית בלבד.

מיליהון דרבנן אמרי בטלה מג"ת ר' יונתן ציים כל ערובת ריש שתא ר"א ציים כל ערובת שובא. — פי' וכתיב במג"ת פי"א דאסור להתענות בע"ש ועיו"ט ולהשלים והא דאיתא למעלה דשבתות וי"ט מתענין לפניהן היינו בלא השלמה והא דאיתא למטה בסוף הפרק דהלכה מתענה ומשלים היינו משום דבטלה מג"ת.

הלכה יג

כד שמע דתני לה ר"ח בשם ר"מ אמר יאות סבא ידע פרקי גרמיה. — פי' שהזקן יודע לתרץ את עצמו.

א"ל ולא רבי (פי' בתמיה דודאי הא דא"ר אלעזר ב"מ ששנה רבי מחלוקת וחזר ושנה סתם הלכה כסתם היינו שרבי עצמו שנה אותה המחלוקת) דילמא חורן (פי' דבאופן ששנה אחר המחלוקת לא אמר הלכה כסתם וכאן שנה ר' חייא המחלוקת ולא רבי, ואף שכאן שנה רבי דר' יוסי חולק על ת"ק אין זה קרוי מחלוקת אלא סתם אבל מחלוקת היינו שחולקין במקום אחר שלא במקום הסתם).

אבל אם יש מחלוקת אצל סתם לא בדא הלכה כסתם. — פי' והכא הרי חולק ר' יוסי מיד אחר הסתם וס"ל לר' אחא דבאופן זה אינה כסתם לבד.

הלכה יד

ר' בא אמר אחת ר' יוסה אמר שתים. —ע' בבלי י"ח ב' הנוסח ר' אחא אמר שלש ר' יוסי אמר אחת ע"כ ובפירוש המיוחס לרש"י שם כתב אמוראי נינהו דלאו אורחא דתנאי לאשתעויי בגמרא כי האי גוונא ע"כ וכן הסכים בק"ע כאן; אבל בר"נ שם כתב ר' אחא ור' יוסי תנאי נינהו ע"כ וכן נראה. וקרוב בעיני שיש להגיה בירושלמי כאן "ר' אחא" במקום "ר' בא" ומ"ש בפי' המיוחס לרש"י "דלאו אורחא דתנאי לאשתעויי כי ה"ג" אין למדין מכלל זה שמצינו הרבה כיוצא בו כמו בשבת בבלי נ"ב ב' שאל תלמיד אחד מגליל העליון את ר' אליעזר כו' והוא בתוספתא כלים ב"מ פ"ב, עוד בבלי כתובות ע"ז א' ואלו הן מומין גדולים פירש רשב"ג כו', עוד בבלי נזיר נ"ג א' א"ר אלעזר זקנים הראשונים כו' והוא בתוספתא פ"ה שם וע' ירושלמי שם ה"ב, עוד בבלי ב"ב נ"ו א' אין שם לא מיצר ולא חצב מאי פירש ר' מרינוס כו' וע"ש בתוד"ה אין, ועוד בזבחים ס"ב ב' שאל ר' שמעון בן יוסי בן לקוניא כו', עו"ש ק"ח א' השיב רבי תחת ר' יוסי הגלילי כו' והוא בתוספתא שם פי"ב, ועוד בבכורות נ"ח א' וכמה פרס פירש ר' יוסי ב"ר יהודה אין פרס פחות מט"ו יום, והוא בתוספתא שם פ"ז.

[השלמות: **רביעין על מעיהון**. — פי' שהיו משתחוים בפישוט ידים ורגלים ביום התענית כדאיתא בע"ז רפ"ד.]

פרק ג

הלכה א

כל אילין יהודאיי זיינין איפשר דלא חמי סבר אפויי. — צ"ל: אפשר דהוא חמי סבר אפויי (פי' בתמיה).

הלכה ה

אפי' עיר גדולה כאנטוכיא ויצאו ממנה ג' מתים בג' ימים כו'. — צ"ל: ויצאו ממנה תשעה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הדא אמרה יותר מיכן צריכה שיעור אחר (וכ"ה בבבלי כ"א א').

לכן צריכה כשהתריעו על האסכרה והלכה לה ואח"כ מתו שנים בדבר ואחד באסכרה. — שתי המלות "ואחד באסכרה" יש למחוק כי נכפלו בטעות ונשתרבבו משורה שלישית

שלפני זאת, וביאור זה דמיבעי ליה אם זה האחד שמת באסכרה מצטרף להשנים שמתו אחריו בדבר כדי לחזור ולהתריע על הדבר.

הלכה ו

לא סוף דבר ארבה אלא אפי' כנף. — פי' ארבה הוא שם המין ואפי' לא נראה אלא אחד ממין הזה דהיינו כנף מתריעין עליו וכ"ה בבבלי כ"ב א' וע"ש בפירוש המיוחס לרש"י.

הלכה ט

הדא אמרה ערב פסחים היה. — פי' בימים הסמוכים לפסח (דגם זה מכונה ע"ד השילוח ערב פסחים דלא כק"ע שפירש ע"פ ממש) בעשרים באדר וכדכתיב במג"ת פי"ב.

הדין חוני המעגל בר בריה דחוני המעגל הוה סמיך כו'. — צ"ל: הדין (פי' חוני המעגל שבמשנתנו שהיה בזמן שמעון בן שטח) חוני המעגל בר בריה דחוני המעגל, חוני המעגל (פי' הראשון אבי אביו של חוני המעגל דמשנתנו) הוה סמיך כו' (וכן משמע בנימוקי רי"ד).

שיהא אדם עומד בקרן העופל כו'. — הוא העופל הנזכר בדה"י ב' ל"ג י"ד, עו"ש כ"ז ג' ובנחמיה ג' כ"ו. וחוקרי הארץ יאמרו שהוא הזרוע הדרומית של הר המוריה ובימי הבית השני היה בנוי עליו מגדל גדול וחזק.

הלכה י

ועל דבריך נגה אור א"ר חייה ב"ב זו ירידת גשמים. — פי' כדאיתא בב"ר סו"פ כ"ו כל אורה האמורה באליהוא בירידת גשמים הכתוב מדבר.

הלכה יא

ביומוי דר' יודן גזרין תענית כו'. — צ"ל: ביומוי דר' יודן נשייא גזרין תענית ונחת מיטרא (פי' לפני חצות) ברומשא סלק ר' מנא לגביה (פי' ולעת ערב בא ר' מנא לר' יודן נשייא) א"ל בגין דאנא צחי מהו דנישתי (פי' ר' יודן נשייא שאל מר' מנא אם מותר לו לשתות כר"א דאמר קודם חצות לא ישלימו) א"ל אוריך שמא ימלכו להשלים (פי' שמא יאמרו החכמים דהלכה כת"ק דאחר הנץ החמה ישלימו, וכעין זה בבבלי כ"ה ב' ר' יהודה נשיאה גזר תעניתא וירדו להם גשמים אחר הנץ החמה סבר לאשלומינהו א"ל ר' אמי קודם חצות ואחר חצות שנינו ע"כ ואע"פ שהענין נהפך בבבלי מ"מ נראין הדברים שהוא אותו מעשה דירושלמי כאן וכ"ש הרשב"א בשו"ת סימן רצ"ח הירושלמי לעתים מהפך הסוגיא. וגם כתבתי בהערותי ברפ"ח דברכות (עמ' 18) שהחילוף בין ר' מנא לר' אמי מצוי הרבה בירושלמי. וע"ע בפסחים רפ"י "ר' יודן נשייא צחה ושאל לר' מנא בגין דאנא צחי מהו נישתי" וזה סיוע להגהתי כאן. וראיתי באשכול ח"ב סימן ב' וכן באו"ז ח"ב

סימן ת"ט דפירשו "שמא ימלכו להשלים" דאף שירד קודם חצות ואין חיוב להשלים מ"מ אם כל החכמים רוצים להשלים חייבין כל הציבור להשלים וכן פסק ע"פ האו"ז בש"ע א"ח סימן תקס"ט; אבל לפי מה שהוכחתי דר' יודן דהכא הוא ר' יודן נשייא אין פירושם מחוור דאיך אפשר שהחכמים יסכימו להשלים נגד רצון הנשיא ועוד דלעיל רפ"ב איתא דאין שום תענית צבור בלי הסכמת הנשיא).

בגין דרבי בעי מספרא ולית בחייליה מצטער כו'. — פי' שאסור לספר בתענית צבור כמבואר לעיל פ"ב הי"ג.

פרק ד

הלכה א

ר' חונה מעבר זלדקן. — צ"ל: מעבר זבלגן (פי' מי שעיניו זולגות דמעה בלי הפוגות ע' בבלי מגילה כ"ד ב').

א"ר מנא ריגלא הוות בגין שלא יהו אומרין כו'. — צ"ל: ריגלא הוות סגין (וכ"ה במגילה פ"ד ה"ח והוא לשון סגי נהור שהיו רגליו קטנות).

זאת אומרת שאסור להסתכל כו'. — פי' מדתנן במגילה פ"ד מ"ח מי שהיו ידיו צבועות אסטיס לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו, וענין זה נשתרבב כאן ממגילה שם.

עד כאן בשחרית במוסף וישא אהרן את ידיו אל העם המקרא הזה כו'. — צ"ל: את ידיו אל העם ויברכם עד כדון במוסף במנחה המקרא הזה מסורס הוא כו' אלא מלמד שבירידתו מן המזבח היה נושא את כפיו ומברך את העם (פי' ודורשין מסירוס זה שהיה נשיאת כפים גם במנחה) עד כדון במנחה בנעילה כתיב יאר ה' פניו אליך להאיר לך מן חשיכה (פי' ממקרא זה אנו דורשין שפעמים מברך עם חשיכה דהיינו בנעילה) ויברכם בעמידה כו' (ע' או"ז ח"ב סימן תי"ג דנראה שהיה לפניו כנוסח זה).

א"ל והדא שאילתיה דספק. — צ"ל: והדא שאילתא דספרא (כ"ה בברכות פ"ד ה"א דף ז' ע"ג [ובד"ו כאן ושם: דספר]).

הלכה ב

ר' תנחומא בשם ר' לעזר שמע לה מן הדא ואתנה כו'. — ע' מה שתקנתי בזה בפסחים פ"ד ה"א (עמ' 221).

ארבע משמרות עלו מן הגולה ידעיה חרים פשחור ואימר. — כתב בפירוש המיוחס לרש"י בבבלי כ"ז א' ומבעיא לי דפשחור לא כתיב גבי כ"ד משמרות (דה"י א' כ"ד) ע"כ. ואני אקיים דברי חכמים, שבעזרא ב' כתוב דהכהנים שעלו משבי הגולה היו מבני

ידעיה אמר פשחר וחרם וכמבואר כאן, ובנחמיה י"א נמנה מספר הכהנים מאחי ידעיה ואחי פשחור בן מלכיה ואחי אמר וכעין זה מצינו גם בדה"י א' ט' י"ב, ובין מספר הכ"ד משמרות שבדה"י א' כ"ד נקראה החמישית בשם מלכיה ולפ"ז ברור דפשחור שנמנה בעזרא בין עולי הגולה הוא עצמו בן מלכיה ונקרא משמר זה פעמים על שם האב ופעמים על שם הבן.

ודע שייחוסו של ישוע בן יהוצדק (שעלה מן הגולה עם זרובבל בן שאלתיאל) כהן גדול כתוב בדה"י א' ה' עד אהרן וכן ייחוסו של עזרא הסופר (שהיה אחי אביו של ישוע) כתוב בעזרא ז' ג"כ עד אהרן ולא נמצא באחד מאבותיהם אף אחד משמות כ"ד המשמרות ולכן לא נודע על שם איזה מכ"ד המשמרות יתחשבו והענין חתום. אבל נשתדל להבין את הסתום מן המפורש דכתיב בעזרא ב' ל"ו "הכהנים בני ידעיה לבית ישוע" ולא מצינו לומר שישוע זה הוא הנמנה בתוך כ"ד המשמרות כשם הזה דהרי נמנו שם ידעיה וישוע לשנים, לכן נראין הדברים שישוע זה שידעיה נתייחס על ביתו אחר הוא ושזה הוא ישוע בן יהוצדק כה"ג, וכפי הנראה בנחמיה י"ב ז' עלה ידעיה מן הגולה ביחד עם ישוע בן יהוצדק ועל שם ידעיה שהיה גדול המשפחה נקרא כל משמרו בשם "ידעיה" וכן מצינו בנחמיה (יו"ד י"ח כ"ב) שמונה מספר בני הכהנים שהושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יהוצדק ומבני אמר ומבני חרם ומבני פשחור, והשמיט בני ידעיה ומנה במקומו בני ישוע בן יהוצדק מפני שהם יתחשבו על בני ידעיה כמו שנתבאר; ועוד נשוב ונראה ברה"י א' ט' י'-י"א שמונה בין הכהנים עולי הגולה שישבו בירושלים ידעיה ויהויריב ויכין ועזריה בן חלקיה בן משולם בן צדוק וגו', ושיעור הכתוב לפי דעתנו הוא: ידעיה בן יהויריב בן יכין בן עזריה בן חלקיה וגו', ובנחמיה י"א י' אשר שם נכפל ענין זה מפורש ידעיה בן יויריב יכין וגו', וכיוצא בזה הרבה בדה"י שנשמטה המלה "בן" מבינתיים, וגם הרלב"ג בדה"י שם כתב: הנה אמר בספר עזרא (ידוע שהקדמונים כללו את ספר נחמיה בתוך ספר עזרא) כי ידעיה היה בן יהויריב וידמה ששניהם עלו שם מבבל ע"כ, ולפי דעתנו מנה בדה"י שם רק אחד בלבד ממשמרת ידעיה כמו שמנה שם אחד אחד ממשמרות פשחור ואמר, והנה חלקיה זה (שידעיה נתייחס לו) היה גם אבי שריה ומקרא מלא הוא בנחמיה י"א י"א. ושריה היה אבי יהוצדק ויהוצדק הוא אבי ישוע ומכל זה התברר כדעתנו אשר ידעיה וישוע בן יהוצדק הם ממשפחה אחת מיוחסת.

ומני לר' חמי בר חנינה בראשה. — צ"ל: ומני לר' חנינה בר חמי בראשה (כן מוכח למטה וכן הנוסח במדרש קהלת פ"ז אות ט"ז).

מישאול בשלמיה דר"ש בן חלפתא בעין תינה. — פי' עין תינה כמו עין תאינה והוא שם העיר שבה היה מושבו של ר"ש ב"ח כמבואר במדרש קהלת (פ"ג אות ד') דשם איתא ועלו אנשי עין תאנה לכבדו ועלה עמהם ר"ש בן חלפתא ע"כ אבל במ' קהלת (פ"ז אות ט"ז) הנוסח בענין דהכא "מישאל בשלמיה דר"ש בן חלפתא באידין מתניין" והוא ט"ס וצ"ל "בעין תאנה" ודלא כמ"כ שם ע"ש.

בן קוביסין מן דאחאב. — נראה דבן קוביסין היא משפחת ר' יושוע בן קבסיו הנזכר בפסחים פ"ו ה"ד דף ל"ג ע"א.

בן יהודה מן ציפורין. — צ"ל: דבית ציפורין מן יהוא (ובב"ר פצ"ח הנוסח "דבית יהוא מן ציפורן" וצ"ל להפך, ובית ציפורן היא משפחת. בית צפרייא המשיאין לכהונה שנזכרה בתוספתא ערכין סופ"א ובבלי שם יו"ד א' ויהוא היינו יהוא בן נמשי).

הלכה ג

מ"ד חותך ויהי ערב ויהי בקר פסוק בפני עצמו. — פי' שבפ' בראשית ובפ' יהי רקיע חותך מחצית הפסוק ויהי ערב ויהי בקר לפסוק בפני עצמו, והיינו שמנהגם היה להעמיד לפני הקורא תורגמן והוא מתרגם אחר כל פסוק ופסוק כדתנן במגילה פ"ד מ"ה ואם הקורא קורא רק חצי פסוק והמתורגמן מתרגמו, וחוזר הקורא וקורא חצי פסוק אחרון והמתורגמן מתרגמו יחשבו כל השומעין אותן לשני פסוקים, וכזה יש לבאר מה שאמרו בבבלי כ"ז ב' "פוסק" (אלא שלשיטת הבבלי יכול לפסוק לשנים כל פסוק ופסוק שירצה; אבל לשיטת הירושלמי כאן משמע שלכתחילה יפסוק חצי הפסוק ויהי ערב ויהי בקר לפסוק בפני עצמו, וטעמו של דבר מפני שבפרשיות האחרונות זה נפסק באמת לפסוק בפני עצמו) ושפיר פרכינן התם "ולמ"ד פוסק לפסוק". אבל רש"י ז"ל במגילה כ"ב א' פירש דחולק פסוק אחד לשני קרואים ולפ"ז הוכרח למחוק שם הקושיא "ולמ"ד פוסק לפסוק" שלכאורה אין לה מובן לפי פירושו והנה בק"ע כאן תפס כפרש"י ולא זו הדרך לשיטת הירושלמי דכאן א"א דחצי פסוק ויהי ערב ויהי בקר יקרא קורא אחר כמובן.

[השלמות: **המים שרץ נפש חיה תני לא היו מתענין**. — צ"ל: המים שרץ נפש חיה ואין מתעניין על שני דברים כו' אלא להן דאתינן תני לא היו מתענין כו' מחלקין היו עצמן על בתי אבות.]

איתתניי תני ומחלף ר' אחא בשם ר' יסא כמתני' א"ר סימון סוכרא דקיסא טריד. — צ"ל: א"ר יודן סימנא דכלים כלאים (כל זה נשתרבב מכלאים פ"ו ה"ד כי גם שם יש כעין סוגיא דהכא וכדרך הירושלמי וכאן נשתבש המאמר ונדחקו בו המפרשים).

א"ר מנא מפני סעודת ר"ח. — פי' שסמוך לערב עושין סעודת ר"ח כדאמר ר' יוחנן למטה ולכך אין בר"ח מעמד בנעילה.

ר' לעזר על שם כל התדיר כו'. —צ"ל: ר' לעזר אמר על שם כל התדיר כו' (פי' דמנחה היא תדירה לכך אין היא נדחית ביום שיש בו מוסף אבל נעילה אינה תדירה לכך היא נדחית) את חבירו א"ר חייא בר בא ר' יוחנן מפקד לכנישתא דכופרא סכון מיעל עד דו איממא ואתון מסעדין זמנו ועיבורו (וביאור ענין זה כתבנו ברה"ש פ"ד ה"ד, עמ' 279) קרייא מסייעא לר' יוחנן ויהי ממחרת החדש השני (פי' ושם מפורש ששאול היה עושה סעודת ר"ח ביום ל' וביום ל"א והיינו מפני שהחדש נתעבר והיה סועד זמנו ועיבורו כר' יוחנן) אין תימר תרין ירחין כו' גם היום אל הלחם (וכאן הוא סיום הלכה זו).

הלכה ד

בני סלמיי דנתיצתי. — בבבלי הנוסח "הנתופתי" ובמג"ת פ"ה "הנטופתי" ובתוספתא פ"ג "שלמאי הנטופתי" וכן נ"ל עיקר. ונטופה שם עיר שכן מצינו שבין העולים משבי הגולה נמנו בעזרא ב' כ"ב אנשי נטופה חמשים וששה ובנחמיה ז' כ"ו אנשי בית לחם ונטופה מאה שמונים ושמונה וכתיב בדה"י א' ב' נ"ד בני שלמא בית לחם ונטופתי, יראה מזה דשלמא היה ראש משפחה גדולה אשר בניה ישבו בשתי ערים בית לחם ונטופה.

הלכה ה

מיכן שלא יהא אדם דן אומדות. — פי' כדאיתא בשמות רבה פמ"ו ויהי כאשר קרב משה אל המחנה וגו' שלא שברן עד שראה בעיניו אוי להם לבני אדם שהם מעידים מה שאינם רואים אפשר שלא היה משה מאמין בהקב"ה שאמר לו כי שחת עמך אלא הודיע משה דרך ארץ לישראל אפי' שיהא אדם שומע מיחידי נאמן אסור לקבל עדותו לעשות דבר על פיו אם אינו רואה.

והיה משה תפוש בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע כיון שעשו ישראל אותו מעשה ביקש הקב"ה לחוטפן מידו של משה וגברה ידו של משה וחטפן ממנו הוא שהכתוב משבחו בסוף ואומר ולכל היד החזקה ייא שלמא על ידא דגברת על ימינאי. — ענין זה שכבר אחרי שהיו הלוחות בידיו של משה ורצה לרדת מן ההר א"ל הקב"ה "לך רד" וגו', פי' שירד מן ההר ולא יקח את הלוחות אתו כי שחת העם ויחר אפי בהם ואכלם וזה הוא ענין "ביקש הקב"ה לחוטפן מידו". וענין "טפחיים ריוח באמצע" היינו שפתח לו הקב"ה פתח למשה ואמר לו "ועתה הניחה לי" בלשון בקשה כאלו הדבר תלוי בו (ע' רש"י שמות ל"ב יו"ד ובבלי ברכות ל"ב א'), ועל ידי זה התפלל משה על ישראל והקב"ה ניחם על הרעה ומשה ירד מן ההר ושני הלוחות בידו, ומשום שמשה

אמר בתפלתו "למה יאמרו מצרים" וגו' והקב"ה הודה למשה כדאיתא בברכות שם לכן הכתוב משבחו בגבורתו "ולכל היד החזקה" ופרש"י שקיבל את התורה בלוחות בידיו.
רשב"ל אמר למלך שהיה יושב ומחשב חשבונותיו באו וא"ל נשבה בנך ונתקדש אמר כו'. — צ"ל: נשבה בנך ונשרף ביתך ונתקלקלו חשבונותיו אמר יעשה כו' (כן נראה בילקוט מלכים רמז רמ"ט אלא שגם שם יש השמטת סופר ע"ש).
אלא שביהודה מתענין על המעשה (פי' ביום שסמך מלך בבל שהוא בעשרה בטבת) ובגליות על השמועה (פי' מתענין בה' בטבת יום שבאה להם השמועה).
ושרף אפוסטומוס את התורה כו'. — יש מי שאומר שאפוסטומוס היה שר של יונים בימי אנטיוכוס הרשע שצוה להעמיד שקוץ משומם על מזבח ה' ולשרוף ספרי תורת ה' ככתוב בחשמונאים א' א' ואפוסטומוס זה שלחו אנטיוכוס להשלים את גזירותיו, ואחרים אומרים שענין זה היה בימי אדריינוס קיסר אחר שנחרבה ביתר שגזר שמד על ישראל וגם הוא העמיד צלם במקום המקדש ועל פיו שרפו ספרי התורה ואפוסטומוס הוא שר הצבא יוליוס סעוורוס שעשה המלחמה עם בן כוזיבא ונצחו שהיה לשר זה כינוי "פוסטינוס" ככתוב בדברי ימי הרומיים.
כל מה שנעשה בזה חזר וכל מה שנעשה בזה לא חזר. — פי' שבי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וחילופם ניתנו אחרות וכן בטל התמיד בימי היונים (כדאיתא למעלה) ושוב חזר ע"י החשמונאים (והא דאיתא עוד שם אף בימי מלכות הזאת היו משלשלין כו' נראה שזה היה לפני חורבן המקדש בזמן מצור של טיטוס וכן מצינו במלחמות היהודים ספר ו' רפ"ב שבעת המצור לפני החורבן בטל התמיד בט"ו לחדש פאנימוס והוא חדש תמוז אצלנו) וכן הובקעה העיר בחורבן בית ראשון בי"ז בתמוז (כדמוכח לעיל דפרכינן עלה דתנן והובקעה העיר כתיב בט' לחדש הובקעה העיר ואת אמר הכין כו') וחזר ונבנה הבית השני וכן שרף אפוסטומוס את התורה ועדיין היא נמצאת אצלנו וכן העמיד צלם בהיכל, ובימי רבי מסדר המשנה כבר לא היה הצלם בהיכל. אבל מה שנעשה בת"ב עדיין לא חזר נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וכן היה שמתו במדבר וחרב בו שני בתי מקדש ועדיין הוא חרב ונלכדה ביתר ונחרשה העיר ועדיין הן בחורבנן.
בוכה למשפחותיו וגו' על שש עריות שאסר להן משה. — צ"ל: על שם עריות שאסר להן משה (פי' "על שם" כמו "משום" וכעין זה לעיל פ"א ה"ח: על שם שאין מטריחין על הצבור יותר מדאי, ועוד ברפ"ב על שם עמו אנכי בצרה, וכיוצא בזה הרבה בירושלמי וע' בק"ע "שמנה שש עריות שהן בכרת ושכח אחות אשתו ואשת אחי אביו).

א"ל רשב"ל מה את ש"מ א"ל מאחר שאלו נסכים היו זמנו של שיר היה כו'. —צ"ל: א"ל רשב"ל מה את ש"מ מאחר שאלו נסכים היו זמנו של שיר היה (פי' אף שהבית נחרב במוצאי שבת ואין אומרים שיר בלא נסכים מ"מ אפשר שיאמרו שירו של יום ד' ביום א' כגון שלא הקריבו הנסכים ביום ד' שעבר והקריבו אותן ביום א' שלרשב"ל אומרין על נסכים כאלה שירו של יום ד' דעבר כמו שמבאר) דאיתפלגון הקריב תמיד היום ונסכיו למחר ר' יוחנן אמר אומר שירו של יום רשב"ל אמר אומר שירו של אתמול.

יהויריב יה הריב עם בניו על שמרו וסרבו בו ידעיה עמוק ציפורים כו'. — פי' שכהנים לויים וישראלים היו נחלקים לכ"ד משמרות וכל משמר ומשמר היו בעיירות ידועות כ"ש בפירוש המיוחס לרש"י ברישׁ פרק זה "שישראל נחלקו לכ"ד מעמדות כנגד כ"ד משמרות כדתניא בברייתא של מ"ט מדות" ע"כ, ומשמר יהויריב היה בעיר מירון והיה לכל משמר ומשמר גם שם כינוי כמו שכתב הראב"ן בפירוש קינת הקליר (אשר תחלתה איכה ישבה חבצלת השרון) בכ"י, ומשמר יהויריב היה מכונה "יהויריב מירון מסרבייי" וכאן דרשו טעם לשם זה, ומשמר ידעיה היה מכונה "ידעיה עמוק ציפורים" והיה מקומם בציפורי וכדאיתא במדרש קהלת פ"ז אות כ"ז דבר קפרא אמר לבני ציפורי "אחינו בני ידעיה שמעוני" וכאן דרשו טעם לשם הכינויים.

ודע שבספרים הקדמונים מכונה עיר טבריא בשם "מעזיה" כמו בספר הדקדוק והמסורה מר' אהרן בן אשר (נדפס במקראות גדולות ווינציא רע"ז) שתחילתו: זה ספר מדקדוקי טעמים שחבר אהרן בן אשר ממקום מעזייה הנקרא טבריא אשר על ים כנרת מערבה ע"כ; ור' אליהו בחור בהקדמה ג' לספרו מסורת המסורת כתב זמן בעלי המסורת והם אנשי טבריא היא מזיא ע"כ ויש להגיה שם "מעזיה" במקום "מזיא" כי לדעתי היה בעיר טבריא מקום המשמר הכ"ד (דה"י א' כ"ד י"ח) ששמו "מעזיה" ועל שם המשמר מכונה גם העיר מעזיה (והחוקרים לא ידעו טעם ברור לכינוי זה ע' דברי ישראל לגרטץ העתקת שפ"ר ח"ג עמוד 315 שכתב על כינוי זה אולי על שם הכליף לבית פטימה שהיה נקרא "מואץ"), והנה בקינת הקליר הנ"ל יסד באות סמ"ך "הוצגה ערום ועריה משמרת מעריה" והיה נ"ל להגיה "מעדיה" בדלי"ת והוא משמר מעזיה שכן מצינו בנחמיה (יו"ד ט') מעזיה בלגי ושנוי עוד שם (י"ב ה') "מעדיה בלגה" ומזה מבואר דמעזיה ומעדיה שם אחד הוא, אבל ראיתי בפירוש הראב"ן כ"י לקינה זו שכתב דמעריה הוא כינוי למשמר בלגה על שעשו לבהמ"ק מערת פרצים (אולי נתכוין למרים בת בלגה שבסוף סוכה) ע"כ ואם מצא כן באיזה מדרש חז"ל או שקבלה היא נקבל.

ודע שבמדרש איכה רבתי (הוצאת הרב רש"ב בובער ז"ל) פ"ב אות ק"ה איתא שלש

עירות במשמרות היה כבול ושיחין ומגדלה ע"כ וגם בקינת הקליר הנ"ל אות יו"ד יסד כהן כבול ובאות ריש מגדל נוניה ובבבלי פסחים מ"ו א' איתא ממגדל נוניא לטבריא מיל אבל לא נודע לנו שם המשמרות שישבו בהן, וראיתי בפירוש הראב"ן שם שכתב כהן כבול משמר שכניה נקרא חבורת חבול; מגדל נוניה הוא משמרת יחזקאל; עוד כתב שם דמשמרת ישבב נקראה "חוצפת שוחין" על שיאשו באביהם שבשמים ועמדו בחוצה ונעשית ארצם ערבה ושוחה ע"כ. והרי גילה לנו שמות המשמרות שישבו בג' עיירות הללו, ואולי שאב זה מברייתא דמ"ט מדות שרמזנו למעלה.

תני א"ר יהודה ב"ר אלעאי ברוך רבי היה דורש כו'. — צ"ל: עקיבה רבי היה דורש כו' (וע' ב"ר פס"ה אות י"ז איתא ר' יהודה בר אלעאי היה דורש כו' ובאיכה רבתי פ"ב הנוסח רבי היה דורש כו').

[השלמות: **כרם גדול היה לאדריינוס כו'**. — ע' תשובות ר"י בן מיגאש סמ"ה.]

טור שמעון הוה מפיק תלת מאוון דגרבין דמרקוע לקייטא כל ערובת שובא. — פי' מרקוע כתב בערוך השלם ערך גרב שבלשון יונית הוא חלק וחתיכה ופרוסה, ופה המכוון חתיכות של מין דגים כמו טרית טרופה (נדרים פ"ו מ"ז). וקייטא ענייננו כמו קייצין דהיינו אלה שקוצצין תאנים וגם מיבשין אותן כ"ש רש"י עה"ת (בראשית ח' כ"ב) וערוך ערך קץ א' ורמב"ם בפה"מ כלים פכ"ד מט"ו, והיינו נמי דאיתא בבבלי ברכות מ"ד א' עיר אחת היתה לו לינאי המלך בהר המלך שהיו מוציאין ממנה ששים רבוא טרית לקוצצי תאנים מערב שבת לערב שבת ע"כ והנה שם דברו בלשון גוזמא יותר כדרך הבבלי אבל הוא אותו ענין דירושלמי כאן כמובן. ולאמת יותר יגיד עליו רעו שכאן נסמך לזה למעלה מעשה דארז שהיו מוציאין ממנו ארבעים סאה גוזלות ומעשה זה עצמו נסמך ג"כ בבבלי שם ע"ש. וכן בשבת פ"ו ה"ט "חמתיה חד קייט" ופירש ק"ע קיץ עושה תאנים.

שמונים שידות של מתכות היו בשיחין (פי' שידה של מתכות היא הנקראת בלשון הכתוב יהושע י"ז י"ח רכב ברזל כמו שאוכיח למטה) א"ר ינאי שידה לא היתה בימינו (פי' שאינו יודע עניינה וצורתה מפני שלא היתה נמצאת בזמנו וכעין זה בבבלי גיטין ס"ח א' "ג' מאות מיני שדים היו בשיחין ושידה עצמה איני יודע מה היא" ופרש"י שם אינו מחוור ע"ש, ועוד בבבלי סוטה מ"ח ב' משחרב מקדש ראשון בטלה שירה פרנדא וזכוכית לבנה ורכב ברזל וי"א אף יין קרוש ע"כ והנה "רכב ברזל" היינו "שידות של מתכות" דהכא וכן "שירה פרנדה" היינו "אורגי פלנס" דהכא לעיל וכמו שפירש בפירוש הקצר וע' ערוך ערך פלנין שהיה גורס כאן "פלגין" ומשמע דשניהן היו במקדש שני ולכך

יש למחוק בבבלי שם מלת "ראשון", וכן זכוכית לבנה ויין קרוש משמע בירושלמי סוכה פ"ד ה"ז דנתבטלו לאחר חורבן הבית השני ע"ש).

שמונים אלף פרחי כהונה ברחו לתוך חיילותיו כו'. — צ"ל: בקעו לתוך חיילותיו כו' (וכ"ה באיכה רבתי פ"ב).

א"ר יוחנן אשרי מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד כו'. — צ"ל: במפלתה של תדמור כר (פי' כדכתיב בדה"י ב' ח' ד' ויבן את תדמר במדבר ובלשון העמים היא עיר "פלמירה". וכפי הנודע נחרבה העיר הזאת ע"י אורליאנוס מלך רומי בשנת ד"א ל"ג ליצירה ולפי מ"ש המאירי בהקדמתו לאבות נפטר ר' יוחנן תק"ע לשטרות שהיא ד"א י"ט ליצירה והיינו בי"ד שנים טרם שנחרבה תדמור, אבל לפי נוסח אגרת ר' שרירא גאון שביוחסין נפטר ר' יוחנן תק"צ לשטרות שהיא ד"א ל"ט ליצירה והוא כשש שנים אחר שנחרבה תדמור ולפ"ז אמר ר' יוחנן דבריו כאן קודם שנחרבה עיר זו וע' מ"ש בע"ז פ"א ה"ד.

הלכה ו

ברם מרוח ומתקנה כן אנן אמרין הדין קצרא כו'. — פי' בתמיה דאם נאסור לכבס ולהניח נמצא דכובס זה שמלאכתו בכך יהא בטל ולא ירויח כלום בשבוע זה.

לתספורת הושבה ר' בא בר כהן אמר כו'. — יש להפך ולתקן וכצ"ל: לתספורת הושבה לאחריו מהו ר' יוחנן אמר לאחריו אסור כו' דרשה ר' חייה בר בא לציפוראיי כהדא דר' יוחנן ולא קבלון עליהון א"ר אימי לר' יסי ואין בן אחיו של ר' חייה הגדול (פי' הוא רב ע' ירושלמי סוכה פ"ג ה"י שרב קורא לר' חייא חביבי) חולק עליו א"ל בפירוש פליגין ר' יוחנן אמר לאחריו אסור רב אמר לאחריו מותר (וכ"ה בבבלי כ"ט ב' דרב מתיר) רשב"ל אמר לאחריו מותר מתניתא פליגא על רשב"ל שבת שחל ת"ב להיות בתוכה אסורין מלספר ומלכבס מה עביד לה רשב"ל פתר לה ת"ב שחל להיות בשבת ר' בא בר כהן אמר קומי ר' יוסה ר' אחא בשם ר' אבהו ת"ב שחל להיות בשבת שתי שבתות מותרות (כל זה איתא לפנינו למעלה ושייך כאן, והן חולקין על רשב"ל דלדידהו א"א לומר דמשנתנו היא בשחל ת"ב בשבת דהא אינהו סברי שתי שבתות מותרות) ר' יצחק בן אלעזר מן דהוה ת"ב נפק הוה מכריז כו' (פי' דסבר כרשב"ל).

תני ת"ב שחל להיות ע"ש כו'. — צ"ל: ת"ב שחל להיות בשבת כו' (וכ"ה בבבלי כ"ט ב').